

УДК 340.15(477)“653”

## РУСЬКА ПРАВДА У ПРАЦЯХ НІМЕЦЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

**Микола Кобилецький\*, Любомир-Петро Павліш\*\***

*\*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,  
e-mail: mkobyletskyj@gmail.com  
ORCID ID: 0000-0003-0365-8513*

*\*\*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,  
e-mail: lybko.pavlish@gmail.com  
ORCID ID: 0009-0000-9403-3417*

Показано роль і місце німецьких науковців у дослідженні Руської Правди та інших джерел права Києво-Руської держави. Проаналізовано праці Августа Людвіга Шлецера, Йогана Філіпа Густава фон Еверса, Олександра фон Рейнца, Густава Розенкампа, Йогана Георга Неймана, Евальда Зігмунда Тобієна, Леопольда Карла Гетца, Йозефа Коллера, Дітера Штрауха, Гюнтера Барановські.

Німецькими науковцями, починаючи з Йогана Філіпа Густава фон Еверса, проведено порівняння Руської Правди з джерелом права європейських народів, зокрема германських, і вказується на вплив германського і скандинавського права на Руську Правду.

Німецькі дослідники Евальд Зігмунд Тобієн, Леопольд Карл Гетц, Гюнтер Барановські здійснили переклад низки списків та редакцій Руської Правди на німецьку мову з детальним коментуванням її статей.

Показано, що праці німецьких науковців мали вплив на українських і російських дослідників Руської Правди. Густав Еверс писав, що співпраця між германцями, франками і русинами (українцями) відбулася задовго до посольства княгині Ольги до германського імператора, а Великий київський князь Ярослав Мудрий прагнув налагодити свої дружні стосунки зі західними сусідами. Йоган Еверс також писав, що в Руській Правді містяться окремі положення норманського права.

Під впливом Густава Еверса, який працював на території російської імперії в Дерпському (Тартунському) університеті працювали й інші німецькі науковці: Александр фон Рейц, Густав Розенкампф, Евальд Тобієн.

Олександр Рейц писав, що усі варварські кодекси Європи, включаючи Руську Правду, мали один і той же зміст, на межі слов'янського і германського світів, якими були річки Ельба і Одер. Народи передавали дух юрисдикції і навіть мову законодавства, про що свідчить змішання загальнослов'янських юридичних термінів з германським. Руська Правда, на його думку, походила з європейської правової сім'ї.

Евальд Тобієн писав, що Найдавніша Правда (Правда Ярослава) була створена в додержавний та дохристиянський період, а усі списки Поширеної редакції походять від одного «материнського рукопису». Евальд Тобієн вперше опублікував усі видані на той час списки і редакції Руської Правди в одному виданні.

Професор Боннського університету Леопольд Карл Гетц у 1909–1913 рр. у своїй чотирьохтомній праці опублікував текст Руської Правди німецькою мовою їх детальним коментарем. Леопольд Гетц вважається одним із найавторитетніших дослідників Руської Правди. Він також підтримував позицію Евальда Тобієса, що Руська Правда була створена

до прийняття християнства, приблизно у середині IX ст. на основі давньоукраїнського звичаєвого права, а місцем її створення був Київ.

На його думку, норми германо-скандинавського права мали більший вплив на Руську Правду, ніж норми візантійського права.

Позицію Леопольда Гетца підтримував інший німецький науковець Йозеф Коллер, який писав, що германо-скандинавське право в Києво-Руській державі почало поширюватися після утвердження норманської династії.

Про вплив шведського права на Руську Правду вказує сучасний німецький науковець, професор Кельнського університету Дітер Штраух.

Руську Правду німецькою мовою з їх детальним коментарем та інші наукові праці в яких досліджується Руська Правда, опублікував професор Боннського університету Гюнтер Барановські. Він провів порівняльний аналіз Руської Правди з джерелами германського і візантійського права.

Ключові слова: Руська Правда, німецькі науковці, германське право, звичаєве право, Правда Ярослава, Правда Ярославовичів, джерела права, Києво-Руська держава.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2025.80.085>

У сучасних умовах розвитку національної історико-правової науки важливе значення набуває вивчення джерел права України, власних джерел права українськими науковцями, а також їх зарубіжними колегами (європейськими, американськими). Тисячолітнє використання власних джерел права сприяє становленню української правової традиції. Створення цієї концепції та її реалізації в Україні є нагальною необхідністю, яке має не лише загальноююридичне, а й соціальне, політичне і міжнародне значення.

У зв'язку з перебуванням українських земель у складі російської імперії та Радянського Союзу над проблемами функціонування джерел права у Києво-Руській державі здебільшого працювали російські вчені. Вони обґрунтовували, підтримували та продовжують підтримувати імперську шовіністичну, антилюдську ідеологію, яка відкидала існування українського народу, його національну ідентичність, зокрема, мову, історію, культуру тощо. Ця імпер-шовіністична ідеологія і бажання знищити Українську державу та здійснити русифікацію і децоналізацію українського народу є однією з причин агресивної війни імперської росії проти України. Відповідно деякі українські вчені (О. Малиновський, М. Максимейко, Ф. Леонтович та ін.), працюючи в період перебування України у складі російської імперії не завжди мали сміливість виступати у відкриту дискусію з російськими науковцями і висловлювати об'єктивну наукову позицію.

У період Радянського Союзу, коли було проголошено концепцію давньоруської народності та трьох братніх народів фактично проводилася попередня шовіністична політика привласнення росією історії Києво-Руської держави, джерела права Києво-Руської держави, також зазвичай досліджували російські науковці.

У росії знаходилися примірники Руської Правди та інші джерела права Києво-Руської держави. Українські вчені, які підтримували наукову, обґрунтовану позицію академіка Михайла Грушевського стверджували, що Києво-Руська держава була першою формою української державності. За свою наукову позицію, вони переслідувалися радянськими спецслужбами.

У період правління диктатора Сталіна, вони піддавалися репресіям і в більшості випадків страчувалися, а в наступні періоди звільнялися з роботи і усувалися від наукової діяльності. Зокрема, було звільнено з роботи Михайла Брайчевського.

Ярослав Дашкевич був репресований у період правління Сталіна, а пізніше не допускався до наукової роботи.

Над проблематикою Києво-Руської держави та її джерел права, більш об'єктивно могли працювати в наукових установах на території Австро-Угорщини, в Українському вільному університеті в Празі та Мюнхені, у США, Канаді та інших країнах.

Більш об'єктивно досліджувати Руську Правду в Україні, вітчизняні науковці отримали після проголошення незалежної Української держави.

Серед зарубіжних науковців важливу роль у дослідженні Руської Правди та інших джерел права Києво-Руської держави відігравали та продовжують відігравати німецькі науковці та науковці, які писали свої праці німецькою мовою.

Руська Правда вперше була опублікована в 1767 р. Августом Людвігом Шлецером, який був помічником Герхарда Фрідріха Міллера у виданні «Зібрання російських історій» «Собрание российских историй» Август Людвіг Шлецер та Герхард Фрідріх Міллер працювали на російській державній службі і були прихильниками норманської теорії походження Києво-Руської держави.

Одночасно з працями Августа Людвіга Шлецера з'являються праці відомого російського дослідника Києво-Руської держави та Руської Правди Миколи Карамзіна, який був прихильником норманської теорії походження Русі та перебував під впливом праць іншого німецького науковця Штрубе де Пермонта; Карамзін писав, що Руська Правда не мала джерел права, окрім норм звичаєвого права до приходу норманської династії на територію Києво-Руської держави. На думку Карамзіна, нормани принесли до Русі загальні цивільні закони, відомі з договорів великих князів з греками і такі, що в усьому узгоджується зі стародавніми законами Скандинавії. Якщо не слов'янами, то, принаймні, руські варяги IX–X ст. могли мати писані закони, адже на їхній батьківщині, Скандинавії, використання рунічного письма було відоме ще до християнської доби. Закони Ярослава, були подібні до законів 12 римських таблиць, правдивим відображенням громадського стану Русі того часу. Праця Карамзіна була перекладена на німецьку мову Ф. фон Гацен Шильдом у 1820 р. [2 с., 51].

Під впливом німецьких науковців та Карамзіна перебував Калайдович, який провів порівняння зі шведським і данським правом і вказував, що норми Руської Правди було використано право даних народів [2с., 102].

У 1816 р. Розширену редакцію Руської Правди опублікував німецькою мовою професор Дерпського (Тартуського) університету Йоган Філіп Густав фон Еверс. У коментарі до цієї праці Йоган Еверс писав, що скандинави і русини запозичили спільні правові норми у третьої сторони, якою могли бути германці, франки чи найдавніші закони за змістом і формулюванням були схожими на Руську Правду. Йоган Еверс порівнював Руську Правду із «Lex Salica Reformata» (глава XXV) та

«Lex Ripuariorum» (глава XI) [3 с., 105]. Він також писав, що співпраця між германцями, франками і русинами існувала задовго до посольства княгині Ольги до германського імператора. Йоган Еверс вказував, що Великий київський князь Ярослав Мудрий, насамперед прагнув налагодити свої дружні стосунки зі своїми західними сусідами, насамперед німцями [3 с. 108–109]. Він писав, що в Руській Правді містяться окремі положення норманського права, зокрема, «Werd, вервь – судовий округ», віра «Wira, судовий штраф за вбивство та інші злочини» та ін. [3 с., 105].

У 1826 р. Йоган Еверс опублікував свою працю «Das Alteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwicklung darstellt» // Давнє право русинів і його історичний додаток, у якій містився текст Руської Правди німецькою і російською мовами. Коротку редакцію Руської Правди він відносить до XI ст., а Поширену пов'язує з

особою Великого київського князя Володимира Мономаха [4 с., 305–313]. У цій праці Еверс зазвичай аналізує Коротку редакцію Руської Правди та пов'язує її появу з історичним розвитком Києво-Руської держави.

Він писав: «Серед найдавніших правових інститутів, сліди яких збереглися у європейських народів, серед тих інститутів, що сягають сивої давнини, походження яких у інших країнах ледве можна окреслити навіть гіпотично, у цьому короткому законі ми знаходимо їхнє зародження і перший розвиток. Більше того: ми можемо простежити їхнє виникнення безпосередньо з первісного інституту сім'ї, який, у свою чергу, закріплений у самій людській природі». [4 с., 288]. Йоган Еверс вказував, що юридична термінологія у «Правді Ярослава» була ще недостатньо розвинута і тут немає таких понять, як вергельд (викуп за вбивство), грошових штрафів і покарання, що було доказом використання норм звичаєвого права. Усі грошові кошти, які згадуються як компенсація, як відшкодування шкоди, причому навіть самі терміни відшкодування чи компенсація у тексті не використовуються. Це означало, на думку Й. Еверса, що явище існувало, але ще не було осмислено як абстрактна категорія. [2 с., 291]. Усі передбачені виплати отримували потерпілий або його родичі. Князь у даній «Правді Ярослава» не отримував жодних коштів. У наступних частинах Короткої редакції князі вже отримували свою частку з судових штрафів. У «Правді Ярослава», на думку Еверса, захист права власності було сформульовано в найелементарнішій формі. [4 с., 292].

Як вважав Еверс, «Руська Правда» в часи Ярослава Мудрого містила 6 положень:

1. Обмеження кровної помсти лише близьким родичам і встановлення грошової компенсації в разі, якщо помста не була здійснена.

2. Підтвердження або, точніше, мовчазне визнання приватної помсти у випадку тілесних ушкоджень та встановлення грошової компенсації.

3. Визнання права самовільного повернення своєї власності в разі, якщо особа її знаходила, а також визначення додаткової компетенції за порушення цього права.

4. У разі суперечки, вирішення питання через звернення до попередніх власників, так що останній з них, який не міг визнати на ще давнішого власника, мав виплатити відшкодування.

5. Усі складні справи вирішувалися подібним шляхом через повернення майна до попередніх власників у присутності 12-ти осіб з громади, причому винний, який привласнив чужу власність, мав сплатити рівноцінне відшкодування. [4 с., 296–297]. У «Правді Ярослава» судовий процес був дуже слабо врегульовано. Ще не існувало професійних суддів, судових установ, допоміжних судових службовців суду, позивачів, відповідачів. Судовий процес проходив усно, відкрито за участі мешканців громади, що гарантувало захист від несправедливості. [4 с., 298]. Еверс також писав, що «Правда Ярослава» не містила норм сімейного і спадкового права, які були виключно справами родини. Це право також не містило норм публічного права. [4 с., 300].

Йоган Еверс високо оцінив найдавнішу Правду (Правду Ярослава), назвавши її «чим вкрай простим законом», який, попри свою стислість, був повністю достатнім для свого часу. Праця Йогана Еверса була опублікована після його смерті, у 1830 р. Платоновим у російському перекладі. [1 с., 54]. У 1829 р. з'являється праця іншого професора Дерпського (Тартуського) університету Александра фон Рейтца, який містить переклад на німецьку мову «Поширеної редакції Руської Правди» з коментарем.[5].

У своїй праці «Versuch» (Спроба) 1829 р. Олександр фон Рейнц підтримував позицію Йогана Еверса, який був рецензентом цієї роботи. Праця Олександра фон

Рейнца була перекладена на російську мову Морозкіним, який був прихильником норманської теорії походження Києво-Руської держави. Перебуваючи під впливом німецьких науковців, Морозкін вказував, що положення Руської Правди є аналогічним нормам баварських, алеманських, салічних, фризських, саксонських, вестготських і англо-саксонських законів. Зокрема, це стосується зводу, конфіскації майна, судових доказів, вергельду (викупу за вбивство). [5 с., 371].

На думку Рейнца, усі варварські кодекси Європи, включаючи Руську Правду, несли один і той же зміст на межі слов'янського і германського світів, якими були річки Ельба, Заалле і Одер. Народи передавали дух юрисдикції і навіть мову законодавства, про що свідчить змішання загальнослов'янських юридичних термінів з германським.

Він також вважав, що Руська Правда походить з тієї ж правової сім'ї, що й варварські кодекси, зокрема, саксонський, англо-норманський, фризський і салічний, які могли в письмовій формі прийти на Русь. Для Рейнца юридична сила Руської Правди не була нічим іншим, ніж сила її західних аналогів. [5 с., 387].

У 1829 р. з'являється праця іншого німецького науковця Ліфляндського барона Густава Розенкампа, у якій він детально аналізує Коротку редакцію Руської правди. Густав Розенкамп був випускником юридичного факультету Лейпцизького університету та представником історичної школи права. Він також обіймав посаду керівника Законодавчої комісії російської імперії. Розенкамп писав, що «Руська Правда» не містилась у грамоті Великого київського князя Ярослава для новгородців, оскільки у грамоті містилися норми публічного права. Він також вказував, що «Руська Правда» Ярослава Мудрого містила норми звичаєвого права, які існували ще до періоду князювання Володимира Великого. Розенкамп відкидав запозичення до «Руської Правди» окремих норм норманського права, а до її джерел необхідно віднести судову практику. [5 с., 389].

В університеті Дорпаду (Тарту) працював Йоганн Георг Нейман, який у 1830 р. опублікував німецькою мовою працю «Розвиток російського права від першої до другої Правди», яка є фактичним продовженням праці Еверса «Das Alteste Recht oler Russen» («Найдавніше Руське право») Йоганн Нейман писав, що:

1) Правда Ярослава була чинною на усі території Києво-Руської держави, оскільки закони, запроваджені для «Руської землі», не могли б сприйматися, як доповнення до Правди Ярослава.

2) Зв'язок між Новгородом і Києвом був досить міцним, адже право, встановлене синами Ярослава, діяло і в Новгороді. [1 с., 54–55]. На думку Йогана Неймана, ст. 35–43 Короткої редакції «Руської правди», були пізніше доповнено. [1 с., 54–55].

У 1844 р., з'явилася праця ще одного професора університету Дорпаду (Тарту) Евальда Зігмунда Тобієна, яка увійшла до збірника «Збірка критично-опрацьованих джерел з історії руського права». Праця Евальда Зігмунда Тобієна структурно складалася з двох частин, у першій знаходилися тексти Руської Правди, а в другій частині праці Тобієна містився коментар до статей Руської Правди. У правді Ярослава Тобієн вбачав чітко сформовану і логічну систему, яку складали:

1) статті про вбивство, кровну помсту та покаєння у випадку неможливості здійснення кровної помсти (ст. 1 і 2);

2) про тілесні ушкодження, кровну помсту та покаєння у випадку неможливості їх здійснення (ст. 3 і 4);

3) про особливі види образ, що включають: а) кваліфіковані образи з урахування способу і захисту завдання шкоди (ст. 5, 6, 7); б) кваліфіковані образи з урахуванням суб'єкта, якому завдано шкоду (ст. 8, 9); в) грубу ганебну поведінку,

що легко провокує бійку (ст. 10); г) про порушення права власників (ст. 11, 12, 13); д) про процедуру повернення викраденого майна, особливо для вільних людей (ст. 14, 15); е) про злочини невольних осіб, що здебільшого стосується завдання тілесних ушкоджень (шляхом побиття) або порушення майнових прав вільних осіб (ст. 16, 17). Тобієн писав, що Правда Ярославовичів була укладена на засіданні синів Ярослава Мудрого, на цей момент уже не згадувалося про кровну помсту, вона була скасована раніше. [6 с., 27]. Поширену редакцію Руської Правди Тобієн вважав результатом об'єднання Короткої редакції з збірником законів, виданих Володимиром Мономахом у зв'язку з повстанням у Києві 1113 р. Цікавими є висновки Тобієна, де він вважає, що Найдавнішу правду було створено у дохристиянський та додержавний період. Він також вважав, що усі списки Поширеної редакції Руської Правди походять від одного «материнського рукопису»: Тобієн вперше зібрав усі видані на даний час тексти Руської Правди в одному виданні. [7].

Традиції дослідження Руської Правди німецькими науковцями продовжив професор Бонського університету Леопольд Карл Гетц, який у 1909–1913 рр. вперше опублікував текст Руської Правди із детальним аналізом її статей. Ця праця складалася з чотирьох томів 1 – 1910 р., 2 – 1911 р., 3 – 1912 р., 4 – 1913 р., Леопольд Карл Гетц вважається одним із найавторитетніших дослідників Руської правди. На думку Гетца, Руська Правда була створена ще до прийняття християнства на Русі приблизно у другій половині 9-го ст. [8 с., 511]. Гетц вважав 2–9, 11–13, 15 і 17 Правди Ярослава оригінальними статтями, а до 1, 10, 14, 16 і 18, статей пізніше було внесено зміни та доповнення приватною компенсацією, а не публічним покаранням і вони призначалися потерпілій стороні, а не князю. [9 с., 7].

Правда Ярославовичів, як писав Гетц, була цілком самостійною редакцією.

Правда Ярослава, на його думку, написана на основі південноруського (давньо-українського) звичаєвого права, яке діяло ще до Володимира, а Правда Ярославовичів була м'яким правом після правової реформи Великого київського князя Володимира, де кримінально-карані діяння і покарання мали публічно-правовий характер. Вирішення конфлікту між злочинцем і потерпілим, належало до повноваження держави. Тут також містилися нововведення, які стосувалися сплати податків, форм судочинства, мотивів і видів злочинів. Гетц завершує свою 1215-сторінкову працю аналізом Поширеної редакції Руської Правди.

Він так само, як і інші дослідники, поділяє її на Правду Ярослава і Статут Володимира Мономаха, і вважає, що її укладачем був судовий чиновник (суддя), який використав судову практику. [10 с., 301].

Гетц, на відміну від інших дослідників, писав, що германо-скандинавське право мало більший вплив на Руську Правду, між норми візантійського права.

На його думку, більш давній вплив на Руську Правду норм германо-скандинавського права походив від норманських князів та їхньої дружини, а їхні правові уявлення змішалися із правом русинів. [10 с., 303].

Лише згодом, особливо внаслідок загального запровадження християнства, до нього було надано візантійське право, коли германсько-скандинавські правові інститути вже вкоренилися у Києво-Руській державі. Він також вказував що Руська Правда була створена раніше таких джерел, як «Прохиرون» та «Закон судний людям» до посилення впливу норманів на Києво-Руську державу з 882 р., а місцем створення Руської Правди був Київ. Положення Правди Ярослава мали лише кримінально-правовий характер. [8 с., 467]. Леопольд Карл Гетц провів порівняльний аналіз Руської правди з джерелами Візантії «Еклогою» і «Прохироном» та вказав про відсутність зазначення даних джерел права в тексті Короткої редакції

Руської Правди. Єдине положення із джерел візантійського права стосувалося зіпсованого щита або списа. На його думку, використання «Закон судний людям» стосувалося Правди Ярославичів, а згодом було додатково включено в Правду Ярослава. Леопольд Карл Гетц у своїх працях детально провів порівняльний аналіз Короткої редакції Руської Правди зі стародавнім германським правом, зокрема у «Фризькою правдою», на його думку, структура Короткої редакції відповідала структурі Фризької правди, де спочатку містилися положення про вчинення вбивства, а потім штраф за нанесення тілесних ушкоджень. [12 с., 3]. Леопольд Карл Гетц вказував, що положення Руської Правди було дещо простішим за германські закони, а ст. 15 і 16, використані з германського права, що були доповнені згодом вже після опублікування Руської Правди. [8 с., 455].

Отож Леопольд Гетц дійшов висновку, що Правда Ярослава не містить запозичень із візантійських та германських джерел, а була побудована на основі стародавнього звичаєвого права українців, а вплив германського і візантійського права міститься у доповненнях до Короткої редакції завдяки активним контактам з іншими державами з часів правління великих київських князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого [8 с., 509].

Другу частину Короткої редакції Руської Правди Гетц називав «другою редакцією», створену в роки правління Ярослава Мудрого. Тут йшлося і про штрафи, і про відшкодування, а у ст. 34, 35, 36, 37 вони були чітко пов'язані між собою, порівняно з першою частиною, у другій частині простежується посилення князівської юрисдикції поряд із приватним відшкодуванням, яке було основним видом покарання у вигляді штрафів у першій частині [8 с., 337– 340].

Тут з'являються штрафи, які йшли в дохід держави, а частково – в дохід судових чиновників. У випадку вбивства покарання називалося вира «вертельд». Дані грошові виплати Гетц розглядав як покарання, що застосовувала держава [10 с., 49]. Щодо штрафів у сумі 1, 3 і 12 гривень можна припустити, що дані суми відповідали коштам, що були передбачені у Правді Ярослава.

Гетц також вважав, що у другій частині Короткої редакції змінилася судова система та судочинство. Князь стає главою судової влади, а княжий двір місцем здійснення судочинства відповідно до 38 ст. Короткої редакції Руської Правди. Як носій судової влади, він також фігурує в 33 ст., де заборонялося застосування покарання без княжого наказу. Про те, чи здійснював князь судочинство у своєму дворі та постійній резиденції та під час своїх подорожей, також не уточнюється [8 с., 364].

Князь, як пише Гетц, фігурує у ст. 42, яка встановлювала порядок сплати податків і зборів на користь держави «Збір Ярослава», а сплата штрафів ст. 41, також врегульовувалася князем, з яких він отримував основну частину [8 с., 365]. Від імені князя штрафи стягував вірник, який одночасно виконував судові функції. Вірник за наказом князя міг виїжджати на місця для здійснення судочинства [8 с., 67]. Окремі положення праць Леопольда Гетца критикувалися московськими науковцями, а також німецькими.

Зокрема Брінкманом, який писав, що другий том роботи Гетца загалом присвячені аналізу Правди Ярославичів: тут майже не аналізується покарання за порушення права власності особи через крадіжку, грабіж, розбій, навмисне знищення майна, шляхом підпалу.

На відміну від фундаментального 1 тому, в наступних томах, на думку Брінкмана, Гетц здебільшого коментує тексти Руської Правди, не аналізуючи її джерела [1 с., 82].

У 1915 р. з'являється праця Йозефа Коллера «Die Russkaje Prawda und das altslawische Recht» (Руська Правда і стародавнє слов'янське право), у якій автор підтримує позицію Леопольда Гетца в оцінці джерел права Києво-Руської держави. Дана праця була написана під час Першої світової війни і Йозеф Коллер гостро критикував російських науковців, вказуючи, що «російські автори, які критикували Еверса і Гетца розглядали окремі питання Руської Правди, оскільки вони, за його словами, «виявляли жадливий брак наукової підготовки та наукового мислення і вважали своєю методологічною безпорадністю, навіть найкращі з них залишалися дилетантами в найгіршому сенсі цього слова» [13 с., 289]. Але далі звучали ще категоричніші слова «Те, що ми навіть у наші дні, розглядаємо давньоруське право як відгалуження індоєвропейської культури та досліджуємо його як історичне явище, не потребує жодного виправдання, адже навіть якщо народи є нерозумними це не заважає тому, що в певні періоди вони діяли в межах розумного і створювали явища, варті наукового дослідження. Навіть якщо народи заслуговують на повний культурний занепад, це не заважає нам визнати їхні попередні культурні періоди, так само, як ми досліджуємо право народів, які зникли [12 с., 290]».

Три збірники права, зазначав Коллер, які тепер доступні в оригіналі, перекладі та з поясненням, містять старослов'янське право, лише в незначній мірі можна відчутти вплив германського торговельного права. Будь-який зв'язок Короткої редакції Руської Правди з візантійським правом, особливо з «Еклогою» та її похідними, слід категорично відкинути, адже староруське право походить з такої стадії розвитку, яка була абсолютно віддалена від візантійського права. [12 с., 291].

Перший збірник Правди Ярослава, на думку Йозефа Коллера, був доволі не повним зібранням, майже виключно з кримінально-правових норм, які, вочевидь, існували ще до часів правління Володимира Великого. Це своєрідний збір норм давньоруського звичаєвого права, що походить із періоду, коли ще зберігалася громада, а князівська влада ще не породила свій вплив на всю територію. [12 с., 293].

За словами Коллера, положення Правди Ярославичів демонструють прагнення князівської влади закріпити свої права. Це було зроблено шляхом створення князівських судів і перетворення прав кровної помсти і штрафів на кримінальне право князівської влади. Такий характер має Правда Ярославичів, основні положення якого беруть свій початок ще з часів правління Володимира Мономаха. В цій редакції детально розроблено механізм переслідування злочинця, право власності, сімейне і спадкове, торгове та процесуальне право. [12 с., 302].

Важливе значення для оцінки роботи Гетца має рецензія Кадлеца 1916 р. Після величого історичного огляду Кадлец переходить до аналізу окремих томів праці Гетца. Кадлец не підтримав позицію Гетца щодо часу створення Правди Ярослава та Правди Ярославичів і пише про існування даного збірника, який отримав у літературі та науці назву «Коротка редакція Руської Правди». Одночасно він підтримував позицію Гетца, що Правда Ярослава була створена в період, коли князівська влада ще не вкоренилася у Києво-Руській державі. У статті Кадлеца також показується відмінність українців (русинів) та новгородців. [13 с., 315]. Кадлец одночасно не погоджується з Гетцем, що Правда Ярослава могла бути створена у XI або XII ст. На думку Кадлеца, германсько-скандинавське право стало використовуватись у Києво-Руській державі після утвердження норманської династії [1 с., 317].

У 1949 р. з'являється праця Герхарда Гофстрема, який вказував, що суми штрафу, як покарання за вчинення злочинів у 3, 6, 12, 40 і 80 гривень, містяться у Руській Правді та у шведському праві. На його думку, нормани були в оточенні

київських князів, входили в дружину великого князя і могли впливати на встановлення суми штрафу. [14 с., 1277].

У 1979 р. була опублікована стаття Фельдбрюгге, в якій він розглядає загальні, і конкретні проблеми створення та використання Руської Правди. На його думку, перші статті від 1 – до – 10 належали до правління Ярослава Мудрого, а статті 11 – 18 зазнали впливу «Закону судного людям». Розширена редакція, як писав Фельдбрюгге, складалася з Короткої редакції (1-52 ст.), Статуту Володимира Мономаха 1113 р. (ст. 63-66), низки додаткових правових актів (ст. 67-105) та Статуту про холопів (ст. 110-121).

Цілий ряд монографій і статей, у яких досліджується Руська Правда, опублікував професор Кельнського університету Дітер Штраух. Він подає власну класифікацію Руської Правди, які поділяє на Коротку Правду, Скорочену Правду і Поширену Правду. Скороченою Правдою Дітер Штраух називає Правду Ярославовичів. На думку українських та іноземних науковців, Скороченою редакцією називають Скорочений варіант Поширеної редакції Руської Правди. [14 с., 1288].

Дітер Штраух вказує про вплив шведського права на Руську Правду, посилаючись на статті Руської Правди. Дітер Штраух підтримує позицію Гетца, що статті Правди Ярослава були побудовані на основі звичаєвого права русинів (українців), оскільки воно не знало впливу іноземного права та князівського законодавства. [14 с., 1294]. Штраух також не знайшов доказів прямого впливу візантійського і германського права на Коротку Редакцію Руської Правди у Правді Ярослава. З іншого боку, у Правді Ярославовичів, Уроках мостників, Поконі вірному доволі широко використано шведське земельне право та візантійське право. [15 с., 682].

На думку Дітера Штрауха, на основі шведського права, побудована 38 ст. Короткої редакції, що стосувалася затримання злодія за межами подвір'я власника. [14 с., 1302].

Руської Правди у своїх монографіях, статтях та інших працях з історії держави і права, опублікував сучасний німецький науковець, професор юридичного факультету Боннського університету Гюнтер Барановські. Дані праці стосуються Київської Русі, московського царства, російської імперії та Радянського Союзу в період правління диктатора Йосипа Сталіна. Гюнтер Барановські у Федеративній Республіці Німеччина та на заході вважається одним із найбільш кваліфікованих спеціалістів з історії держави і права Київської Русі, російської імперії та Радянського Союзу.

У 2005 р. він опублікував монографію «Die Russkaj Prawda – ein mittelalterliches Rechtsdenkmal» «Руська Правда одна середньовічна пам'ятка права» на 788 сторінок, де проаналізовано передумови прийняття Руської Правди, її джерела та тексти усіх її редакцій з детальним коментарем. Він також провів порівняльний аналіз Руської Правди з джерелами германського і візантійського права та їх вплив на кодифікацію права у Києво-Руській державі. Барановські писав, що вплив шведського права на Руську Правду досліджували Норрбел, Сельнес, Штраух та ін. Він підтримував їхню позицію, що покарання за вбивство у 1, 2 ст. Короткої Редакції Руської Правди та Законі Готланда ґрунтується на одній і тій самій ідеї, за нього можна або помститись або сплатити викуп. [1 с., 678]. Аналогічні порівняння стосуються вбивств, тілесних ушкоджень та образи честі.

Барановські також не підтримував позицію німецьких науковців фон Рімша та Мульца, які писали про «м'яткість норм Руської Правди», посилаючись на праці

арабських письменників, наприклад, Ібн Фадлан, а також договори Русі з Візантією 911 р. [1 с., 679]. Норми шведського права могли використовуватись у випадку стягнення боргу.

Порівнюючи Правду Ярослава з договором Русі з Візантією 944 р. Барановські вказує на спільні положення щодо: 1) вбивств; 2) нанесення тілесних ушкоджень тупим предметом; 3) покарання для спійманого злодія; а щодо норм цивільного права, вони стосувались: а) особистого майна жінки; б) свободи заповіту та спадкування за законом. [1 с., 680].

Гюнтер Барановські називає Руську Правду «пам'яткою права», завдяки якій русини пройшли шлях від невизначеності до чітко встановлених правових норм, від кровної помсти до визначеного покарання та відшкодування збитків, від самосуду до судового захисту життя, тілесної недоторканості, честі, власності і володіння. Навіть якщо самосуд у певних випадках ще дозволяється, до нього принаймні встановлювались правові межі. [1 с., 721].

Практичне застосування «Руської Правди», на думку Барановські, в XI–XIV ст. передбачало вирішення судових справ на основі писаного права та грамотності серед суддів. Однак ні перше, ані друге припущення не є обґрунтованими. Судові справи вирішувались здебільшого на основі місцевих звичаїв. Тлумачами цих звичаїв були судові мужі, які брали участь у судах разом з князівськими урядовцями. [1 с., 721].

У Руській Правді як пише Гюнтер Барановські, містяться і правові терміни для назв правових інституцій князь, суд, вірник (збирач штрафів і податків), поклон (податок, порядок сплати/ урок/ податок, норма сплати), видок (свідок), послух (присяжний свідок, свідок доброї слави), поручник (поручитель, гарант), судити (розглядати справу), іти на звіт (йти на слідство), іти на роту (йти на присягу), моє або своє (право власності) та ін. [1 с., 722]. Цивільно-правові норми в Короткій редакції Руської Правди перебували на другому плані, оскільки товарно-грошові відносини були ще недостатньо розвинуті, проте вже згадуються договори купівлі-продажу та можливо інші правочини. У Поширеній Редакції Руської Правди, еволюції правових термінів зазнала нового розвитку. [1 с., 722].

З'являються терміни татьба (крадіжка), вина, потік і розграбування як найвища міра покарання, цивільно-правові терміни, борг, дім (майно або будинок), гість (заповіт або часткова угода), ряд (договір) та ін. [1 с., 722].

Гроші вживаються під загальною назвою куні і в подальшому розвивається система судових посад і судових зборів, що показує наскільки Поширена редакція є досконалішою за попередню. На думку Гюнтера Барановські, Руській Правді бракує юридичної точності і систематичності. [1 с., 723].

Гюнтер Барановські пише, що не тільки німецькі дослідники писали про вплив германського і скандинавського права на Руську Правду, але ще дану позицію підтримують і багато московських науковців. Зокрема, Марошкін, Карський, Скрипніков. Так, Карський писав, що основою Руської Правди було норманське право, яке згодом перекладено старослов'янською мовою, а Скрипніков вважає, під терміном русини в договорах 907, 911, 944 рр. слід розуміти норманів, а «Закон руський» як норманське право, 40 гривень «Правди Ярослава» відповідає 40 данським маркам, встановленими королівськими законами, а пізніше в Норвегії та Швеції; 12 гривень відповідали найвищій сумі 12 марок штрафу у скандинавських народів. На ці суми штрафів, посилаються і інші автори. [1 с., 723].

Дослідження Руської Правди німецьких науковцем триває понад 250 років. Редакції та списки Руської Правди були перекладені на німецьку мову з детальним коментарем її статей Йоганом Еверсом, Александром фон Рейнтцом, Евальдом Тобієном, Леопольдом Гетцом, Гюнтером Барановські. Так, праця Леопольда Гетца містила 4 томи на 1 215 сторінок, а Гюнтера Барановські 788 сторінок.

Німецькі науковці відзначають вплив норм германського і скандинавського права на створення Короткої та Поширеної редакції Руської Правди і одночасно пишуть, що з 2 по 17 статті Правди Ярослава було створено ще до прийняття християнства та до приходу норманів, приблизно у середині IX століття, на основі українського звичаєвого права, а місцем її створення – Київ.

Ці наукові обґрунтування підтверджують позицію українських дослідників, що Києво-Руська держава є державою українського народу, а Руська Правда першим кодексом українського права.

Німецькі дослідники пишуть про вплив князів норманської династії на функціонування Києво-Руської держави і одночасно вказують на існування державності на українських землях до приходу тут норманів та про відсутність будь-яких державних утворень до приходу норманів на російські території.

### Список використаних джерел

1. Baranowski G. *Die Rysskaja Pravda – ein mittelalterliches Rechtsdenkmal*. Berlin, 2005. 788 s.
2. Карамзін М. История государства Российского. *Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі* : навч. посіб. /укл. Г. Демиденко, Х. Єрмолаєв. 2014. 344 с.
3. Ewers G. *Kritische Vorarbeiten zur Geschichte der Russen*. Dorpat, 1814. 257s.
4. Ewers Gv. *Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwicklung dargestellt*. Dorpat-Hamburg, 1826. XVI. 348 s.
5. Reutz A v. *Versuch über die geschichtliche Ausbildung der Russischen Staats- und Rechtsverfassung*. Mittau, 1829. 428 s.
6. *Die Prawda Russkaja, das älteste Rechtsbuch Russlands, nach aller bisher entdeckten und herausgegebenen. Handschriften verglichen, verdeutscht und erläutert, durch Dr. jur. E. S. Tobien*. Dorpat, 1844. 86 s.
7. *Sammlung kritisch-bearbeiteter Quellen der Geschichte des Russischen Rechtes, herausgeg. durch E. Tobien, B. I. Die Prawda Russkaja und die ältesten Traktate Russlands*. Dorpat, 1844. 192s.
8. Goetz L. K. *Das russische Recht*. Bd. 1. Stuttgart, 1910. 535 s.
9. Goetz L. K. *Das russische Recht (Русская Правда) : Bd. 1: Die älteste Redaktion des russischen Rechtes (критична стаття)*. Stuttgart, 1910. 21 s.
10. Goetz L. K. *Das Russische Recht (Russkaja Pravda)*. Stuttgart, 1910. 312 s.
11. Goetz L. K. *Russkaja prawda*. Aus dem Altrussischen übersetzt mit Anmerkungen. Bonn, 1909. 36 s.
12. Goetz L. K. *Staat und Kirche in Altrussland : Kiever Periode 988–1240*. Berlin, 1908. 214 s.
13. Kohler J. *Die Russkaja Prawda und das altslawische Recht. Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*. 1916. Bd. 33. S. 290–332.
14. Strauch D. *Schwedisches Landshchaftsrecht und frühes Recht der Rus. Wirkungen europäischer Rechtsgeschichte. Festschrift für Karl Kröschell zum 70. Geburtstag, hrsg. v. G. Kobler / H. Nehlsen*. München, 1997. S. 1275–1304.
15. Strauch D. *Mittelalterliches nordisches Recht bis 1500: Eine Quellenkunde*. Berlin, 2011. 886 s.

### References

1. Baranowski, G. (2005). *Die Rysskaj Pravda – ein mittelalterliches Rechtsdenkmal*. Berlin.
2. Karamzin, M. (2014). *Ystoryia hosudarstva Rossyiskoho. Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskoi Rusi* : navch. posib. / ukl. H. Demydenko, Kh, Yermolaiev. 95–105.
3. Ewers Gustaw: *Ueber die Quellen der Prawda, Kritische Vorarbeiten zur Gesschichte der Russen*. Dorpat, 1814.

4. Ewers, Gv. (1826). *Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwicklung dargestellt*. Dorpat-Hamburg, XVI.
5. Reutz: *Versuch über die geschichtliche Ausbildung der Russischen Staats- und Rechtsverfassung*. Mittau, 1829.
6. *Die Prawda Russkaja, das älteste Rechtsbuch Russ-lands, nach aller bisher entdeckten und herausgegebenen. Handschriften verglichen, verdeutscht und erläutert, durch Dr. jur. E. S. Tobien*. Dorpat, 1844.
7. Sammlung kritisch-bearbeiten Quellen der Geschichte des Russischen Rechtes, herausgeg. durch E. Tobien, B. I. *Die Prawda Russkaja und die ältesten Traktate Russlands*. Dorpat, 1844.
8. Goetz, L. (1910). *Das Russische Recht*. Bd 1. Stuttgart.
9. Goetz, L. K. (1910). *Das russische Recht* (Русская Правда) : 1 er Band: Die älteste Redaktion des russischen Rechtes (критична стаття). Stuttgart.
10. Goetz, L. K. (1910). *Das Russische Recht (Russkaja Prawda)*. Stuttgart, Enke.
11. Goetz, L. K. (1909). *prof. Dr.: Russkaja Prawda. Aus dem altrussischen übersetzt mit Anmerkungen*. Bonn.
12. Goetz, L. K. (1908). *Staat und Kirche in Altrussland : Kiever Periode 988–1240*. Berlin.
13. Kohler, J. (1916). Die Russkaja Prawda und das altslawische Recht. *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, 33, 290–332.
14. Strauch., D. (1997). Schwedisches Landshchaftsrecht und fruehes Recht der Rus. *Wirkungen europaischer Rechtsgeschichte. Festschrift ffur Karl Kroeschell zum. 70. Geburtstag*, hrsg. v. Gerhard Kobler / Hermann Nehlsen. Munchen, 1275–1304.
15. Strauch, D. (2011). *Mittelalterliches nordisches Recht bis 1500: Eine Quellenkunde*. Berlin, Walter de Gruyter.

## THE RUS' PRAVDA IN THE WORKS OF GERMAN RESEARCHERS

**Mykola Kobyletskyi\*, Liubomyr-Petro Pavlish\*\***

\* Ivan Franko National University of Lviv,  
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,  
e-mail: mkobyletskyj@gmail.com  
ORCID ID: 0000-0003-0365-8513

\*\* Ivan Franko National University of Lviv,  
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,  
e-mail: lybko.pavlish@gmail.com  
ORCID ID: 0009-0000-9403-3417

The article shows the role and place of German scholars in the study of Rus' Pravda and other sources of law of the Kyivan Rus' State. The author analyzes the works of August Ludwig von Schlözer, Johann Philipp Gustav von Ewers, Alexander von Reinz, Gustav Roselkamp, Johann Georg Neumann, Ewald Sigmund Tobien, Leopold Karl Goetz, Jozef Kohler, Dieter Strauch, and Günter Baranowski.

German scholars, starting with Johann Philipp Gustav von Ewers, compared the Rus' Pravda with the sources of European law, in particular, Germanic law, and pointed to the influence of Germanic and Scandinavian law on the Rus' Pravda.

German researchers Ewald Sigmund Tobien, Leopold Karl Goetz, and Günter Baranowski translated a number of lists and editions of the Rus' Pravda into German with commentary on the articles of the Rus' Pravda.

It is shown that the works of German scholars had an impact on Ukrainian and Russian researchers of the Rus' Pravda. Gustav Evers wrote that cooperation between Germans, Franks, and Rusyns (Ukrainians) took place long before Princess Olha's embassy to the German emperor, and the great Kyivan prince Yaroslav the Wise sought to establish friendly relations with his western neighbors. Johann Evers also wrote that the Rus' Pravda contains some provisions of Norman law.

Under the influence of Gustav Evers, who worked in the Russian Empire, other German scholars also worked at the University of Derp (Tartu): Alexander von Reitz, Gustav Roselkamp, and Ewald Tobien.

Alexander Reitz wrote that all the barbaric codes of Europe, including the Rus' Pravda, had the same meaning, on the border of the Slavic and Germanic worlds, which were the Elbe and Oder rivers. The peoples transmitted the spirit of jurisdiction and even the language of legislation, as evidenced by the mixing of common Slavic legal terms with Germanic. In his opinion, Rus' Pravda came from the European legal family.

Ewald Tobien wrote that the oldest Pravda (Yaroslav's Pravda) was created in the pre-state and Christian period, and all the lists of the Common Version come from one "mother manuscript". Ewald Tobien was the first to publish all the lists and editions of the Rus' Pravda published at that time in one edition.

In 1909-1913, Professor Leopold Karl Goetz of the University of Bonn published the text of the Rus' Pravda in German with a detailed commentary in his four-volume work. Leopold Goetz is considered one of the most authoritative researchers of the Rus' Pravda. He also supported the position of Ewald Tobien that the Rus' Pravda was created before the adoption of Christianity, approximately in the middle of the ninth century, on the basis of ancient Ukrainian customary law, and considered Kyiv to be the place of its creation.

In his opinion, the norms of Germanic-Scandinavian law had a greater influence on the Rus' Pravda than the norms of Byzantine law.

Leopold Goetz's position was supported by another German scholar, Jozef Kohler, who wrote that Germanic-Scandinavian law began to spread in the Kyivan Rus' state after the formation of the Norman dynasty.

A contemporary German scholar, professor at the University of Bonn, Dieter Strauch, points to the influence of Swedish law on the Rus' Pravda.

Also, the Rus' Pravda in German with their detailed commentary and other scholarly works that study the Rus' Pravda were published by Professor Günter Baranowski of the University of Bonn. He conducted a comparative analysis of the Rus' Pravda with sources of Germanic and Byzantine law.

*Keywords:* Rus' Pravda, German scholars, German law, customary law, Yaroslav's Pravda, Yaroslavovychs' Pravda, sources of law, Kyivan Rus' State.

*Стаття: надійшла до редакції 10.03.2025  
прийнята до друку 22.05.2025*